

Δημήτρης Λιθοξόου

Η δημογραφική ανάπτυξη των χωριών της Κεντρικής και Δυτικής Στερεάς στα μέσα του ΙΘ' αιώνα

I. Η παρούσα εργασία αποτελεί σύντομη περίληψη μέρους μιας ευρύτερης έρευνας για τη δημογραφική ανάπτυξη των χωριών της Στερεάς και της Πελοποννήσου στα μέσα του ΙΘ' αιώνα. Η εξεταζόμενη εδώ περιοχή αποτελείται από τους σημερινούς νομούς: Φωκίδας, Ευρυτανίας και Αιτωλοακαρνανίας. Πρόκειται δηλαδή για την Κεντρική και Δυτική Στερεά Ελλάδα, την κυρίως Ρούμελη, ένα γεωγραφικό διαμέρισμα ορεινό με έξοδο στον Κορινθιακό και στο Ιόνιο, σύνορα προς Β. με την Τουρκία και έκταση 9,5 εκ. στρέμματα.

Τα στατιστικά στοιχεία που χρησιμοποιούνται σαν βάση για τους διάφορους απολογισμούς και συγκρίσεις είναι του έτους 1851, βρίσκονται στο έργο του Ιάκωβου Ρ.Ραγκαβή «Τα Ελληνικά» (τομ. 4 - Αθήναι 1853) και αναφέρονται στον αριθμό των οικιών και κατοίκων ανά χωριό ή κωμόπολη.

Η σύγκριση με την προεπαναστατική περίοδο έγινε δυνατή χάρη στους κατάλογους του F.Pouqueville («Voyage de la Grece», τομ. 3,4 - Paris 1826) όπου σημειώνεται ο αριθμός των οικογενειών κάθε χωριού, υπολογισμένη η οικογένεια σταθερά επί πέντε άτομα. Η συσχέτιση των παλαιών και νέων ονομάτων των χωρών, ιδιαίτερα δύσκολο πρόβλημα της ελλαδικής ιστορικής γεωγραφίας, πρόβλημα που δημιούργησαν τα απανωτά «εξελληνιστικά» κύματα μετονομασιών και ιδιαίτερα το προπολεμικό κύμα για την «εκβολή όλων των ονομάτων» σλαβικής, αλβανικής, τούρκικης κ.α., προέλευσης, έγινε με βασικό βοήθημα την εξαίρετη δημοσίευση της Κεντρικής Ένωσης Δήμων και Κοινοτήτων «Στοιχεία συστάσεως και εξελίξεως των δήμων και κοινοτήτων» ((Αθήναι 1962). Δυσκολίες πολλές παρουσίασε ο εντοπισμός των ερημωμένων πλέον χωριών. Όσο ήταν δυνατόν το ζήτημα αντιμετωπίστηκε με τους χάρτες: α) «CARTE DE LA GRECE>>, 1:200.000 - PARIS 1852 (Γεννάδειος **Βιβλιοθήκη** - GT 241-25), β) «DER MEERBUSEN VON KORINTH ODER LEPANTO AUFGENOMMEN V. LIEUTENANT OWEN STANLEY 1834, ERGANZT D.CAPITAIN 4. L.NANNSELL IM JAHRE 1865... 1:200.000».

Τα χωριά τοποθετήθηκαν σε υψομετρικές βαθμίδες των 400 μέτρων (1-400, 400-800, 800-1200 και άνω) ανάλογα με το σημείο της εγκατάστασης τους. Το ακριβές υψόμετρο των χωριών βρέθηκε με βάση το «Λεξικό των δήμων, κοινοτήτων και οικισμών της Ελλάδος», (ΕΣΥΕ, Αθήναι 1974) και τον «ΑΤΛΑΝΤΑ των δήμων και κοινοτήτων» (Τομ. Α+Β, ΕΣΥΕ - 1948). Ορισμένα από τα ερμωμένα στις μέρες μας αλλά κατοικούμενα στα μέσα του περασμένου αιώνα χωριά εντοπίστηκαν υψομετρικά με την βοήθεια α) των χαρτών της ΕΣΥΕ κλίμακας 1:200.000 β) των χωροταξικών χαρτών 1:200.000 εκδ. 1950 του Υπουργείου Οικισμού και Ανοικοδομήσεως γ) των αγγλικών στρατιωτικών χαρτών 1:100.000 εκδ. 1944. Αίτηση προς τη Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού χορήγησης χαρτών 1:100.000 για τις ανάγκες της έρευνας απορρίφθηκε από το 2ο επιτελικό γραφείο/3 του ΓΕΣ.

Η έλλειψη χώρου δεν επέτρεψε τη δημοσίευση ενός παραρτήματος - πίνακα με όλα τα χωριά. Δημοσιεύεται ωστόσο ένας χάρτης της Φωκίδας που περιέχει τα χωριά τοποθετημένα στην ακριβή υψομετρική θέση τους γραμμένα με τις παλαιές και νέες ονομασίες τους και χαραγμένα τα μονοπάτια της εποχής εκείνης.

II. «Χωριό» θεωρήθηκε κάθε οικιστική συγκέντρωση, εκτός των λιμένων, των κωμοπόλεων, των λίγο κατοικούμενων θέσεων και των καλυβιών. Η πρώτη κατηγορία που περιλαμβάνει τα χωριά με υψόμετρο 1-400 μ. χαρακτηρίστηκε πεδινή-παράκτια η δεύτερη 400-800m. ημιορεινή και η τρίτη 800-1200m. και άνω ορεινή ζώνη.

Συνολικά εντοπίστηκαν επί χάρτου 393 χωριά. Από αυτά τα 109 ήταν πεδινά-παράκτια, τα 143 ημιορεινά και τα 141 ορεινά. Τα πεδινά-παράκτια χωριά συγκέντρωναν 57852 οικίες και 27.047 κατοίκους, τα ημιορεινά 6.621 οικίες και 35.192 κατοίκους, τα ορεινά 7.810 οικίες και 45.640 κατοίκους. Από τα στοιχεία αυτά προκύπτει ότι το μέσο πεδινό-παράκτιο χωριό είχε 53 οικίες, 248 κατοίκους και 4,7 κατοίκους/οικία, το ημιορεινό 46 οικίες, 246 κατοίκους και 5,3 κατοίκους/οικία, το δε ορεινό χωριό 55 οικίες, 324 κατοίκους και 5,8 κατοίκους/οικία. Φαίνεται δηλαδή πως το ορεινό χωριό είναι μεγαλύτερο σε αριθμό οικιών και κατοίκων από το ημιορεινό και το πεδινό καθώς επίσης ότι ο αριθμός των κατοίκων ανά οικία - το μέγεθος της οικογένειας- αυξάνει μαζί με το υψόμετρο.

Για να γίνει η σύγκριση με τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας δημιουργήθηκε από τους πίνακες του Rouqueville ένα ικανοποιητικό δείγμα με εντοπισμένα υψομετρικώς χωριά από τις περιοχές *Μαλανδρινό, Λιδωρίκι, Βενετικό, Γκράβαβα, Αγραφα, Βλαχοχώρια, Πολιτοχώρια, Σοβολάκου*. Τα χωριά που επιλέχθηκαν υπάρχουν και στον Ραγκαβή. Έτσι είναι δυνατή η σύγκριση. Συνολικά τα χωριά αυτά είναι 166. Μεταξύ 1-600m. βρίσκονται 30 χωριά με 4.345 κατοίκους στις αρχές του αιώνα και 5.601 το 1851. Δηλαδή το μέσο χωριό είχε 145 κατοίκους και 187 αντίστοιχα, σημείωσε δηλαδή μια αύξηση 29%. Άνω των 600 m. υπάρχουν 136 χωριά με 27.355 κατοίκους επί τουρκοκρατίας και 41757 στα μέσα του αιώνα. Εδώ το μέσο χωριό είχε 201 και 307 κατοίκους, η αύξηση συνεπώς ήταν 53%.

Το συμπέρασμα από την παράθεση αυτών των στοιχείων είναι ότι οι ορεινοί πληθυσμοί πολλαπλασιάζονται την πρώτη εικοσαετία του Ελληνικού Βασιλείου, εντός του εξεταζόμενου γεωγραφικού διαμερίσματος, με ρυθμούς αρκετά μεγαλύτε-

ρους από τους κατοίκους των πεδινών και των παράκτιων χωριών. Η σκέψη που θα μπορούσε να γίνει, ότι μετά την ανεξαρτησία και τη δημιουργία κράτους θα άρχιζε ένα αντίστροφο ρεύμα από αυτό της φυγής προς τα ορεινά των χρόνων της οθωμανικής κυριαρχίας, μία επιστροφή προς τους *κάμπους* και τις ακτές, όσο τουλάχιστον αφορά την Κεντρική και Δυτική Στερεά Ελλάδα, ανατρέπεται από τους αριθμούς.

Τι ερμηνείες μπορεί να προταθούν για αυτό το γεγονός; Πρώτα πρέπει να ειπωθεί πως τα πεδινά-παράκτια χωριά, όσα βρίσκονταν πάνω στα βασικά μονοπάτια - στα «τουρκοδρόμια»- είχαν τις μεγαλύτερες υλικές και έμψυχες απώλειες κατά την διάρκεια των πολύχρονων συγκρούσεων του πολέμου της ανεξαρτησίας. Ακόμα οι μουσουλμάνοι κάτοικοι ήταν εγκαταστημένοι στα πεδινά. Έτσι ο πληθυσμός των ορεινών δεν επηρεάστηκε από την μετεπαναστατική αποχώρηση τους.

Ένας άλλος λόγος είναι η «ασφάλεια» και η αναπαραγωγή του πατροπαράδοτου τρόπου ζωής που πρόσφεραν οι βουνοκορφές στους κατοίκους της. Η ζωή με τον κίνδυνο των αγριμιών και την υποφερτή ενόχληση των ληστοσυμμοριών ήταν μία συνήθεια αιώνων. Το βαυαρικό βασίλειο, η νέα κρατική εξουσία με τους νόμους και τους χριστιανούς φοροεισπράκτορες της ήταν όμως περισσότερο απειλητική για τους ορεσίθιους από ότι τα αγρίμια οι ληστές κι ακόμα ο τούρκος δυνάστης. Όσο λοιπόν μεγάλωνε η απόσταση από τους «δρόμους» και τις σκάλες τόσο πιο ήσυχοι ήταν οι άνθρωποι του χωριού.

Επίσης πρέπει να υπογραμμιστεί η σημασία της μικρής ορεινής ιδιοκτησίας. Το σκαμένο με κόπο στην πλαγιά του βουνού φτωχό μικροχώραφο, στάθηκε πόλος έλξης ισχυρότερος από την καλλιέργεια των «εθνικών γαιών» -των πρώην τούρκικων κτημάτων- που ήταν στα πεδινά ή τις αβέβαιες επαγγελματικές υποσχέσεις που πρόσφερε η μικρή αγορά της κωμόπολης.

Όσον αφορά την ορεινή οικογένεια που είναι κατά ένα άτομο μεγαλύτερη από την πεδινή, εκτός από τους λόγους που προαναφέρθηκαν για την ανάπτυξη των ορεινών χωριών, είναι δυνατόν να υποθέσει κανείς ότι η πατριαρχική δομή είναι «χυρότερη στα μεγάλα υψόμετρα. Οι αντίξοες συνθήκες, το σχεδόν εχθρικό φυσικό περιβάλλον, ο συνεχής αγώνας επιβίωσης που γίνεται σκληρότερος όσο ανεβαίνεις προς τις βουνοκορφές, ευνοεί την δημιουργία πολυμελών οικογενειών.

Σημείωση

Η θεωρία που έχει διατυπώσει η Ελένη Αντωνιάδη-Μπιμπίκου (Βλ. το άρθρο της «Τα ερημωμένα χωριά στην Ελλάδα» στην έκδοση της «Μέλισσας» «Η οικονομική δομή των Βαλκανικών χωρών στα χρόνια της Οθωμανικής κυριαρχίας») για τη «νεότητα» του σύγχρονου οικισμένου αγροτικού χώρου ανατρέπεται από την επεξεργασία των στοιχείων αυτής της έρευνας. Δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα: Η Ε.Μπιμπίκου υποστηρίζει ότι από τα μέσα του 10 αιώνα μέχρι την απογραφή του 1961 συνέχισαν να κατοικούνται στην Φωκίδα 15 χωριά και στην Κορινθία 38. Τα υπόλοιπα χωριά που υπήρχαν το 1851 ερημώθηκαν και κατόπιν δημιουργήθηκαν σε άλλες τοποθεσίες νέα χωριά. Ωστόσο οι πραγματικοί αριθμοί είναι πολύ μακριά από τα νούμερα αυτά. Η συγκεκριμένη έρευνα που κάναμε με ακριβή επί χάρτου καταμέτρηση ανατρέπει ουσιαστικά την παρουσιαζόμενη εικόνα και τα παρεπόμενα της συμπεράσματα. Συγκεκριμένα στην Φωκίδα τα χωριά που κατοικούνταν τόσο το 1851 όσο και το 1961 ήταν 90 ενώ στην Κορινθία ήταν 103.

